

8. BÖLÜM / CHAPTER 8

EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI'NDAKİ GÖREVLİLER VE GÖREVLERİ

OFFICIALS AND THEIR DUTIES IN SULTAN BAYEZİD II'S ENDOWMENT HOSPITAL AT EDİRNE

Hilal YILMAZ*

*Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Edirne, Türkiye
e-posta: hilalyilmaz_22@hotmail.com

DOI: 10.26650/B/AA09.2020.007.08

ÖZ

Osmanlı padişahlarından II. Bayezid tarafından 1484-1488 yılları arasında Edirne'de vakıf eseri olarak bir külliye yaptırılmıştır. Tunca nehrinin kuzey kıyısında nehre paralel olmak üzere doğu batı yönünde kurulmuş olan bu külliye cami, imaret, medrese, darüşşifa ve köprüden oluşmaktadır. Darüşşifa külliyesinin batı tarafında bulunmaktadır. Burada Osmanlı döneminde her türlü hastalığın yanında akıl hastalığı da tedavi edilmiştir. Tedavi sadece ilaçla değil müzik ve su sesi kullanılarak da yapılmıştır. Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesine ait üç adet vakfiye bulunmaktadır. İlk vakfiye Arapça olarak hazırlanmış iken diğer iki vakfiye ise Türkçe olarak hazırlanmıştır. Vakfa ait hicri 895 (miladi 1489-1490) ve hicri 898 (miladi 1493) tarihli vakfiyelerden vakfın tüm birimleri yanında Darüşşifa hakkında da önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Osmanlı döneminin önemli resmî belgelerinden olan vakfiyeler incelendiğinde darüşşifada hangi görevlilerin bulunduğu, sayıca kaç görevli olduğu, günlük ve aylık kaç akçe yevmiye aldıkları, taşınmaları istenen vasıfların ve yapmaları istenen görevlerin neler olduğu gibi pek çok bilgiye ulaşılmaktadır. Ayrıca hicri 895 (miladi 1489-1490) tarihli vakfiyede Darüşşifanın görevlilerinin hem günlük hem de aylık ücretleri gösterilmişken hicri 898 (miladi 1493) tarihli vakfiyede görevlilerin sadece günlük aldıkları ücretler verilmiştir. Bu çalışma, vakfa ait iki Türkçe vakfiyedeki bilgilerin araştırma eserleriyle desteklenmesi üzerine oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edirne, vakıf, vakfiye, darüşşifa, külliye

ABSTRACT

The Mosque Complex at Edirne was built between the years 1484–1488 as an endowment by Sultan Bayezid II. Located on the banks of the Tundzha River on an east-west axis, the complex consisted of a mosque, hospice, madrasa, hospital, and bridge. The hospital is located on the west side of the complex. During the Ottoman period, all manner of diseases and mental illnesses were treated in the hospital, employing not only medication but also

music and water sound therapies. The Sultan Bayezid II Complex has three foundation charters. While the first charter is in Arabic, the other two are in Turkish. Those charters dated AH 895 (1489–1490 AD) and AH 898 (1493 AD) contain significant information about the hospital. An examination of the charters, which are among the most important documents of the Ottoman period, provides valuable information on the number of officials working at the hospital, their daily and monthly wages, their qualifications, and the tasks they were required to perform. This paper undertakes a close examination of the aforementioned charters, supported by secondary literature.

Keywords: Edirne, waqf, foundation charter, hospital, mosque complex

Giriş

Vakıf, bir kişinin kendisine ait olan menkul veya gayrimenkul malların bir kısmını veya tamamını, Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle ve halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere dinî, hayrî ve içtimâî bir gayeye müebbeden tahsis etmesi olarak tanımlanır.¹ Vakıflar hem malî hem idarî bakımdan özerk kurumlardır. Osmanlı döneminde fethedilen yerlerde kültürel ve ticarî kompleksler oluşturarak coğrafyayı ekonomik olarak insanlara cazip hale getiren unsurlardan biri olan vakıflar, pek çok iş alanı meydana getirdiği gibi pek çok hizmeti insanlara ücretsiz olarak sunmuştur.² Bu kompleksler külliye olarak adlandırılmış ve Osmanlı döneminde sayıları artarak önceki örneklerine göre daha fazla sayıda yapıyı bünyesinde bulundurmıştır.³

1. II. Bayezid Darüşşifası'nın Yapımına İlişkin Kısa Bir Not

Külliye, değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının bir arada bulunmasıyla oluşan binalar topluluğu⁴ demek olup şehir içinde birer küçük şehir oluşturarak bir sosyal merkez gibi halkın her türlü sosyo-kültürel ve sağlıkla ilgili ihtiyaçlarını karşılamıştır.⁵ Külliyeler; padişah ve eşleri, çocukları, sadrazam, vezir gibi devlet yönetiminde görevli olan paşalar ile halktan hayır sahibi zenginler tarafından yaptırılmıştır. Vakıf kurucularının oluşturduğu zengin vakıflar sayesinde bu külliyeler uzun süre hizmet vermiş, devletin imar ve iskân siyasetiyle çeşitli yerlerin şenlendirmesini sağlamışlardır. Kuruldukları yerin ihtiyacına göre külliyeler sayesinde şehirler gelişmiştir. Bununla birlikte külliyeler, menziller üzerinde inşa edildiğinde

- 1 Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi", *Osmanlı* (Ankara: Yeni Türkiye, 1999), V: 17.
- 2 Miyase Koyuncu Kaya, "Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı (18. Yüzyıl İstanbul Örneği)", *Vakıflar Dergisi* 42 (2014): 36.
- 3 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Külliye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXVI: 542.
- 4 Çobanoğlu, "Külliye", 542.
- 5 Arslan Terzioğlu, "Bimaristan", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), VI: 175.

etrafında yeni yerleşim birimlerinin oluşmasını da sağlamıştır.⁶ Örneğin, Edirne’de II. Bayezid tarafından yaptırılan külliye bir küçük şehirdir ve bu küçük şehrin etrafına yerleşmek için herkes pazarlar kurmuş, mahalleler-evler inşa etmiş, bağlar-bahçeler yapmıştır.⁷ Külliyeinin bulunduğu semt bugün bile Yeni İmaret olarak bilinmekte ve külliyeeye ait köprü, külliyeinin bulunduğu bölgeyi şehre bağlamaktadır.⁸

Sultan II. Bayezid Külliyesi; Sultan II. Bayezid tarafından 1484-1488 (hicrî 889-893) yılları arasında Edirne’de Tunca nehrinin kuzey kıyısında nehre paralel olmak üzere doğu batı ekseninde kurulmuş bir vakıf eseridir. Cami, imaret, medrese, darüşşifa ve köprüden oluşmaktadır.⁹ Bu çalışmaya konu olan ve külliyeinin en önemli birimini oluşturan Sultan II. Bayezid Darüşşifası, külliyeinin batı tarafında bulunmaktadır. Bu Darüşşifa ve külliye günümüzde Edirne’nin Yeni İmaret semtinde bulunmakta olup cami hariç diğer tüm birimleri Trakya Üniversitesi bünyesinde bir müze haline getirilmiştir.

Edirne, eski başkent ve büyük bir ticaret şehri olması nedeniyle her daim bir çekim merkezi olduğundan şehrin bir darüşşifaya ihtiyacı olduğu ortadaydı. Kili ve Akkirman Seferi’nin hazırlıklarını yapmak için Edirne’ye gelen Sultan II. Bayezid, şehri öncelikle bir darüşşifaya kavuşturmak amacıyla bir külliyeinin yapımını emretmiştir.¹⁰

Darüşşifa şifa yurdu, sağlık yurdu¹¹ demek olup darüşşifa kavramından başka dâr-ı şifa, şifahane, bimarhane, mâristan, bimâristan, dârülmerza, dârülâfiye, dârüssihha ve tumarhane kavramları da kullanılmaktadır.¹² Osmanlı darüşşifalarının en belirgin mimarî özelliği; tıpkı cami, medrese, imaret, tabhane, kervansaray, hamam, çarşı, çeşme gibi külliyelerin bir parçası olarak planlanmış olmalarıdır. Bununla birlikte, Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesinden önceki Osmanlı külliyelerinde ağırlık daha çok cami yapısına verilmişken bu külliyeede ağırlık merkezini darüşşifa ile onun bitişiğindeki medrese oluşturmaktadır.¹³ Böylece darüşşifada

6 Çobanoğlu, “Külliye”, 542.

7 Vural Genç, *Acem’den Rum’a: İdris-i Bidlîsi’nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt’in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 549.

8 Semavi Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), VI: 42.

9 Mehmet Tayyip Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar* (İstanbul: Üçler basımevi, 1952), 10, 14, 16, 18.

10 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’l-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1992), III: 236-237.

11 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2006), 168.

12 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), I: 404; Terzioğlu, “Bimaristan”, 163; Hayriye Işık, “Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü”, *Akademik Bakış E-Dergisi* 16 (2009), 4.

13 Terzioğlu, “Bimaristan”, 175.

verilen hizmetler kolay bir şekilde yapılırken hastaların kendilerini toplumdan tecrit edilmiş gibi hissetmesi de engellenmeye çalışılmıştır.¹⁴

Türk hastane mimarisinde başka bir benzeri olmayan¹⁵ Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasının mimarı Mimar Hayrettin'dir. Bu darüşşifayı yepyeni ve merkezî bir sistem takip ederek ortada bir avlu ve etrafında hasta odaları olacak biçimde planlamıştır. Böylece, az sayıda bakıcı ile çok sayıda hastaya bakmak imkânı yaratılmıştır. Bu özelliğiyle darüşşifa, 19. asrın ikinci yarısında Avrupa ve Amerika'daki hastanelere mimarî açıdan örnek teşkil etmiştir.¹⁶

2. Darüşşifa'nın İşlevi ve Hastalıklara Karşı Kullanılan Yöntemler

Edirne'de dönemin sağlık hizmetini yerine getiren Sultan II. Bayezid Darüşşifası, Hoca Sadettin Efendi'nin *Tacü't-Tevarih* adlı eserinde;

(...) Hak ve adaletin hâkimi olan padişah, zulüm hastalarının, eziyet ve üzüntüyle kırılmış olanların, Tanrının verdiği hikmetle ilacında hâzik ve ruhsal hastalıkları silip götürmede ânın da başarılı idi. Vücut hastalıklarını sadece ilaçla tedavi etmeyi yeterli görmeyip, bu gönül çekici beldede benzeri olmayan bir hastahane yaptırmayı emel edinmişti (...)¹⁷

şeklinde anlatılmaktadır. Hoca Sadettin'in darüşşifa hakkında verdiği bu bilgiden darüşşifa-da ilk zamanlardan itibaren ruhsal hastalıkların da tedavi edildiğini öğrenmekteyiz. Bundan başka, vakfiyede “came-şuy / gassâl”¹⁸ görevi için “*darüşşifadaki akıl hastaları ile diğer hastaların tüm elbiselerini yıkamak ve her ne vakit ihtiyaç duyulursa ertelenmeden çamaşırları yıkayacak*” ifadesi yer almaktadır. Bu açıklamadan Darüşşifada akıl ve ruh hastalıklarının da tedavi edildiği anlaşılmaktadır.

Sultan II. Bayezid Darüşşifasında dönemine göre ileri bir tedavi yöntemi uygulanmakla¹⁹ birlikte çeşitli hastalıklara yakalanan genç-yaşlı, zengin-fakir, kimsesiz ve garipler ayrırm yapılmaksızın tedavi edilmiştir.²⁰ Evliya Çelebi Seyahatname'sinde bu durumdan şöyle bahsetmektedir:

14 Haluk Songur ve Tuba Saygın, “Şifahaneden Hastaneye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/1 (2014): 203.

15 Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 44.

16 Bedi N. Şehsuvaroğlu, “Edirne II. Bayezid Darüşşifası”, *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), 259-260.

17 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, 237.

18 Hicrî 895 (miladî 1489-1490) tarihli vakfiyede came-şuy, hicrî 898 (miladî 1493) tarihli vakfiyede ise gassâl olarak gösterilmiştir.

19 Ayla Ödekan, “Osmanlı Devleti 1300-1600”, *Türkiye Tarihi*, haz. Sina Akşin (İstanbul: Cem Yayınevi, 2009), II: 340.

20 Genç, “Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlisi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)”, 550; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), I, 3. Kitap: 263.

(...) Bu gûne âsâr-ı binâ ile mebni olan dâr-ı şifanın zikr olunan hücrelerinde gûnâ-gûn emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ olan bây [u] gedâ ve pîr [ü] cüvân cümle hücrelerde mâl-â-mâldır...²¹

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının inşasında hastalara moral ve ruhlarına sükûnet verecek unsurlara dikkat edilmiştir. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde;

(...) kubbe-i kebîr sekiz köşedir. Bu kubbe-i nühtâkın içerisinde dahi sekiz kemer vardır. Her kemer altında birer kış odaları vardır. Bu hücrelerin her birinde ikişer pencereleri vardır. Bir penceresi hücrenin taşrasında olan hıyâbân-ı gülîstân [u] sünbülîstânlı olan bâğ-ı bahârîstâna nâzırdır. Bir penceresi kubbe-i azîmin ortasındaki aşren fe-aşr havz-ı azîm fevvrâe ve şadırvana nâzırdır. Ve bu sekiz aded kış hücrelerinin önünde yine kubbe-i kebîr içinde sekiz aded yazlık hücreleri vardır...²²

diyerek Sultan II. Bayezid Darüşşifasında hastalar için yazlık ve kışlık odaların olduğundan, bu odaların pencerelerinden bahçedeki çiçekler ile bina içerisinde yapılan havuzun göründüğünden bahsetmektedir. Bu bahçe ve havuz, hastalara moral ve ruhlarına sükûnet vererek tedavinin bir parçası olarak kullanılmıştır. Bu özelliği ile darüşşifa sessiz bir tabiat güzelliği içerisinde hastaların tedavisi için ideal bir merkez olarak inşa edilmiştir.²³ Ayrıca yazlık odaların pencerelerle bol ışık alması sağlanarak mekâna ve hastalara ferahlık vermeye çalışıldığı görülmektedir.²⁴

Akıl ve ruh hastaları ile diğer hastaların tedavisi esnasında günde üç kere her hastanın hastalığına uygun bir şekilde beslenme şekli de uygulanmıştır. Keklik, kaz, ördek, üveyik gibi hayvanların etinden yapılan yemekler hastalara verilmiştir. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde bu konudan şöyle bahsetmektedir:

(...) Ve şeb [u] rûz üçer kerre eğer dîvânelere ve eğer hastalara matbâh-ı Keykâvûs'undan her marızının derdine göre ta'âm-ı nefîselerden keklik ve turaç ve süglün ve güvercin ve üğeyik ve kaz ve ördek ve bülbüle varınca cemî'i murğâmı sayyâdlar mütevellfeyi getirip hukemâlar murâd [u] merâmları üzre tabh etdirüp hastalara verirler (...)²⁵

3. Darüşşifanın Vakfiyeleri

Vakfiye, vakfedilen bir malın hangi hayır işlerinde kullanılacağı, ne şekilde yönetileceği, nasıl idare edileceği, nerelere ne gibi harcamalar yapılacağı, kaç kişinin çalışacağı, bunlara ne kadar maaş ödeneceği, harcamaların hangi gelirlerle karşılanacağı, vakıftan kimlerin ne şekilde

21 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 263.

22 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 263.

23 Oktay Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), 226.

24 Şehsuvaroğlu, "Edirne II. Bayezid Darüşşifası", 261.

25 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 264.

faidalanacağı gibi hususların vâkıf tarafından ayrıntılı bir şekilde belirlendiği senet demek olup vakfın işleyişiyle ilgili resmî bir belgedir. Tarihî belge olmalarının yanında ekonomi, sosyal ve kültür tarihi araştırmaları için önemli bilgilere sahip kıymetli kaynaklardır. Bu vakfiyeler diğer kaynaklarda hemen hiç bulunmayan bilgilere sahip olmaları bakımından da ayrıca önemlidir.²⁶ Bu doğrultuda Edirne'deki Sultan II. Bayezid Darüşşifasının görevlileri, görevleri, sayıca kaç kişi oldukları, taşınmaları istenen vasıflar ve alacakları günlük ve/veya aylık ücretler gibi Darüşşifaya ait pek çok bilgi vakfa ait vakfiyelerden elde edilmektedir. Sultan II. Bayezid Külliyesine ait üç (3) adet vakfiye bulunmaktadır. İlk vakfiye Arapça (hicrî 892-miladî 1487) olup hicrî 895 (miladî 1489-1490) ve hicrî 898 (miladî 1493) tarihli diğer iki vakfiye ise Türkçedir. İhtiyaç ve görevlerinin gittikçe artması ve zamanla yeni vakıfların tahsis edilmesi sonucu vakfın Arapça ilk vakfiyesinden sonra Türkçe vakfiyeleri oluşturulmuştur.²⁷ Bu vakfiyeler, Osmanlı döneminde oluşturulan resmî belgeler olduğu için darüşşifa hakkında verdiği bilgiler bakımından oldukça önemli olup diğer kaynaklarda bulunmayan bilgilere sahiptir.

4. Hiyerarşik İlişkiler, Nitelikler ve Sorumluluklar

Darüşşifanın kurulmasından sonra bazı müellifler konuya ilişkin dikkat çekici bilgiler vermişlerdir. Bunlardan ikisi Evliya Çelebi ve İdris-i Bidlîsî'dir. Bu müellifler Darüşşifaya dair bazı noktalara dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda Evliya Çelebi ünlü eseri Seyahatname'sinde darüşşifadan şu şekilde bahsetmektedir:

(...) Bâyezîd Hân dâr-ı şifâsında vazîfe-i mu'ayyeneli hukemâ-yı hâzıkı ve ilm-i nabzda cerrâhânı fâsıdı vardır... Bâlâda tavsîf olunan Bâyezîd Hân'ın câmi'-i rûşen-âbâdının taşra harem-i kebîri yemîninde bâğ-ı İrem içre bir dârü'-ş-şifâsı vardır. Başka medrese-i etebbâsı ve hücrelerinde talebeleri var kim her biri gûyâ Eflatun-ı İlâhî ve Bukrat ve Sokrat ve Filkos ve Feylesof ve Rıstatalis ve Calinus ve Fisagores-i Tevhîdî misilli akl-ı Aristo hukemâ-yı hâzıkı ve fassâd-ı kâmilî vardır. (Hadîs) fehvâsınca her biri ilm-i tibda kütüb-i mu'teberelere i'tibâr edüp benî Âdem'in derdine dâ-i devâ etmeğe mu'âcele istihrâc ederler. Anda bir dâr-ı şifâ var kim diller ile [165b] ta'bîr ü kalemler ile tahrîr olmaz, ammâ alâ kadri'l-îmkân evsâfın beyân edelim...²⁸

II. Bayezid devrinde yaşamış olan İdris-i Bidlîsî de darüşşifayı “içinde İsa nefesli tabiplerin bulunduğu” diye anlatmaktadır.²⁹ Görüldüğü üzere her iki müellif darüşşifada uzman, tecrübeli ve usta cerrahların bulunduğundan bahsetmektedir.

26 Osman Gazi Özgüdenli, “Vakfiye”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), XLII: 465-466.

27 Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, 358.

28 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 261, 263.

29 Genç, “Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)”, 550.

Bu verilen bilgilere rağmen Darüşşifa hakkında önemli ve ayrıntılı bilgilere külliyyeye ait vakfiyelerden ulaşmaktayız. M. Tayyip Gökbilgin *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar* adlı eserinde Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin vakfiyesini günümüz Türk alfabesine çevirerek verdiği kısımda darüşşifanın görevlileri ve görevleri üzerinde durmuştur. Gökbilgin, -külliyyeye ait vakfiyelerden hareketle- sağlık görevlilerinden, idari personelden ve hizmetlilerden oluşan on dört (14) ayrı iş grubunda görev alan kadroların birbirleri ile olan hiyerarşik ilişkileri, nitelikleri ve çalışma tarzları hakkında bilgiler vermektedir.

Hicrî 895 (miladî 1489-1490) ve hicrî 898 (miladî 1493) tarihli iki ayrı vakfiye göstermektedir ki Sultan II. Bayezid Darüşşifasında on dört (14) ayrı görevde toplam yirmi bir (21) kişi görev yapmaktadır. On iki (12) sağlık görevlisi, üç (3) idari personel ve altı (6) hizmetli bulunmaktadır. Bu kadar kişinin sadece Darüşşifada istihdam edilmesi hem külliyenin hem de darüşşifanın ekonomik yerini gözler önüne sermektedir. Bu açıdan darüşşifa hem devlete hem de şehrine sunduğu istihdam bakımından önemlidir.

4.1. Sağlık Görevlileri

Darüşşifada sağlık hizmetini yerine getiren toplam yedi (7) doktor, bir (1) eczacı ve dört (4) kayyum (hizmetkâr) bulunmaktadır. Yedi doktordan biri baştabip, ikisi tabip, ikisi kehhâl (göz doktoru) ve ikisi cerrahdır.

Sağlık grubunda altı ayrı uzmanlık alanında görevliler çalışmaktadır. Bunlar; baştabip, tabip, kehhâl, cerrah, eczacı ve kayyum/hizmetkârdır. Bu görevlilerin kendi aralarındaki hiyerarşik ilişkileri, nitelikleri ve sorumlulukları şu şekilde belirtilmiştir:

Baştabip: Tıp alanında bilgili ve uzman, zeki, edepli, nazik, dindar olacaktır.

Tabipler: Baştabibin emrindeki diğer iki *tabip* baştabibin kendilerine verdiği görevleri baştabibe danışarak yapacak ve hıyanetten sakınacaktır.

Kehhal: Göz hastalıklarını bilmekte uzman olacak; gözü tedavi ederken tıbbî aletleri kullanmaya yatkın ve dindar olacaktır.

Cerrah: Cerrahlıkta ve her türlü yaraları iyileştirmekte mahir olacak ve görevini ihmal etmeyecektir.

Eczacı: Tıbbî macun, şurup ve ilaç yapımında mahir olacaktır.

Kayyum / Hizmetkâr:³⁰ Darüşşifada yatan hastalar için gece gündüz tıbbî emirlere bağlı bir şekilde hizmet edecek; ilaca muhtaç olan dertli ve hastaların hizmetini güler yüzle yapacak; bu hizmetlerinde kusur etmeyecektir.

30 Hicrî 895 (miladî 1489-1490) tarihli vakfiyede kayyum, hicrî 898 (miladî 1493) tarihli vakfiyede ise hizmetkâr olarak gösterilmiştir.

4.2. İdari Personel

Bu grupta üç ayrı görevli bulunmaktadır. Bunlar; kâtip, vekilharç ve kilerdârdır. Bu görevlilerin nitelikleri ve sorumlulukları şu şekilde belirtilmiştir:

Kâtip: Güvenilir ve hesap işlerinde muktedir olacak, her gün iç ve dış alım satımı ayrıntılı ve özet olarak kusursuz bir şekilde kaydedecektir.

Vekilharç: Güvenilir, dindar, tanınmış olacak; hiyanetten kaçınıp vakfı koruyacak; darüşşifada ilaç yapımında kullanılacak taze ot, alet edevatın satın alınmasında görevli olacaktır.

Kilerdâr: Darüşşifanın kileri için kayıt altına alma, koruma ve saklama hususunda güvenilir olacak; otların iyisini kötüsünden, eskisini yenisinden ayırmakta mahir olacak; ihanetten uzak ve dindar olacaktır.

4.3. Hizmetliler

Bu grupta beş ayrı çalışan türü bulunmaktadır. Bunlar; aşçı, ferraş, came-şuy/gassâl, kapıcı ve buhûrî/hâdimdir. Bu görevlilerin nitelikleri ve sorumlulukları aşağıda belirtilmiştir:

Aşçı: Darüşşifanın mutfağında tabiplerin her hastanın hastalığına uygun olarak emrettiği tatlı ve ekşi her türlü yemeği en güzel şekilde pişirmekte mahir olacaktır.

Ferraş: Darüşşifanın iç ve dışını süpürüp temizleyecektir.

Came-şuy / Gassâl:³¹ Darüşşifadaki akıl hastaları ile diğer hastaların tüm elbiselerini yıkamakla görevlidir. Bu görevliler her ne vakit ihtiyaç duyulursa ertelemeyen çamaşırları yıkayacaktır.

Kapıcı: Darüşşifanın kapısında güçlü ve dayanıklı olacak; emir adabına uyacak; kapıyı gözleme, açma, kapama görevini layıkıyla yapacaktır.

Buhurî / Hâdim:³² Darüşşifada buhurla ilgili işleri marifetle yerine getirecek; ibrik ve temizlik işlerini yapacaktır.³³

Yukarıda verilen bilgilerin açıkça gösterdiği şudur: Her bir görevlinin yapacağı görevde bilgili, uzman, mesleğinde mahir, güvenilir, dindar, ahlaklı, sorumluluk sahibi, işini aksatmayacak ve ihanet etmeyecek anlayışta olması istenmektedir. Vakfiyelerde bu şekilde darüşşifada çalışacaklarda aranan hususlara yer verilmesi darüşşifanın sağlık hizmetini iyi bir şekilde sunmayı hedeflediğini göstermektedir.

31 Hicrî 895 (miladî 1489-1490) tarihli vakfiyede came-şuy, hicrî 898 (miladî 1493) tarihli vakfiyede ise gassâl olarak gösterilmiştir.

32 Hicrî 895 (miladî 1489-1490) tarihli vakfiyede buhurî, hicrî 898 (miladî 1493) tarihli vakfiyede ise hâdim olarak gösterilmiştir.

33 Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*; 150-166, 182 vakfiyeler bölümü.

5. Darüşşifa Görevlilerinin Maaşları

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasında istihdam edilen görevlilerin yevmiye ve aylık gelirleri hakkında bilgi de yine Edirne Sultan II. Bayezid Vakfı'nın vakfiyelerinden elde edilmiştir. Darüşşifanın görevlilerini sağlık görevlileri, idarî personel ve hizmetliler olmak üzere üç kısımda incelemek mümkündür. Aşağıdaki tablo (**Tablo 1**) Edirne Sultan II. Bayezid Vakfı'nın hicrî 895 (miladî 1489-1490) ve hicrî 898 (miladî 1493) tarihli Türkçe vakfiyeleri incelenerek oluşturulmuştur. Hicrî 895 (miladî 1489-1490) tarihli vakfiyede darüşşifanın görevlilerinin hem günlük hem de aylık ücretleri gösterilmiş fakat hicrî 898 (miladî 1493) tarihli vakfiyede görevlilerin sadece günlük aldıkları ücretler belirtilmiştir.

Vakfiyelere göre Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası görevlilerinin yevmiye ve aylık gelirleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Görevlilerin Yevmiye ve Aylık Gelirleri³⁴		
İstihdam Edilen Görevliler	Hicrî 895 (Miladî 1489-1490) ve Hicrî 898 (Miladî 1493) Tarihli Vakfiyelere Göre	Hicrî 895 (Miladî 1489-1490) Tarihli Vakfiyeye Göre
Sağlık Görevlileri	Yevmiye (Akçe)	Aylık (Akçe)
Baştabip	30	900
Tabip	10	300
Tabip	10	300
Kehhal	7	210
Kehhal	7	210
Cerrah	7	210
Cerrah	7	210
Eczacı	6 ³⁵	180
Kayyum/Hizmetkâr	3	90
Kayyum/Hizmetkâr	3	90
Kayyum/Hizmetkâr	3	90
Kayyum/Hizmetkâr	3	90
İdarî Personel	Yevmiye (Akçe)	Aylık (Akçe)
Kâtip	4	120
Vekilharç	4	120
Kilerdar	4	120
Hizmetliler	Yevmiye (Akçe)	Aylık (Akçe)
Aşçı	3	90
Aşçı	3	90
Ferraş	3	90
Came-şuy/Gassâl	3	90
Kapıcı	3	90
Buhurî/Hâdim	3	90
Toplam: 21 Kişi	126 Akçe	3.780 Akçe

34 M. Tayyip Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, 150-166, 182 vakfiyeler bölümü.

35 Vakfiyeye göre eczacıya hizmeti karşılığı günlük 4 akçe, ilaç yapma hizmeti için 2 akçe toplam günlük 6 akçe verilecek.

Tablo 1'e göre darüşşifadaki görevlilerin günlük aldıkları toplam ücret yüz yirmi altı (126) akçe iken aylık aldıkları toplam ücret üç bin yedi yüz seksen (3.780) akçedir. Vakfiyede belirtilen bu ücretler vakfin önemli gider kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Örneğin II. Bayezid vakfına ait hicrî 895 (miladî 1489-1490) tarihli vakfiyeye göre camide görev yapan görevlilere günlük toplam iki yüz on dört (214), aylık ise toplam altı bin dört yüz yirmi (6.420) akçe; imarette çalışan görevlilere günlük toplam yüz otuz bir (131), aylık ise toplam üç bin dokuz yüz otuz (3.930) akçe; medresede eğitim gören on sekiz talebe dâhil görevlilere günlük toplam yüz (100), aylık ise toplam üçbin (3.000) akçe ödenmiştir.³⁶

Sağlık personeli içerisinde en yüksek yevmiye otuz (30) akçe olup baştabibe aittir. En düşük yevmiye ise kayyuma (hizmetkâr) ait olup üç (3) akçedir. Tabipler onar (10'ar), kehhâl (göz doktoru) ve cerrahlar yedişer (7'şer) akçe yevmiye almaktadır.

Vakfiyeye göre sağlık personeli içerisinde aylık en yüksek ücret 900 akçe olup yine baştabibe aittir. Aylık en düşük ücret ise 90 akçe olup kayyuma aittir. Darüşşifada kayyumluk (hizmetkâr) görevini yerine getiren toplam dört (4) ayrı kişi bulunmaktadır. Tabipler aylık üç yüzer (300'er) akçe, kehhâl (göz doktoru) ve cerrahlar aylık iki yüz onar (210'ar) akçe almaktadır.

Hicrî 895 (miladî 1489-1490) tarihli vakfiye eczacıya; hizmeti karşılığı günlük dört (4) akçe, ilaç yapma hizmeti için iki (2) akçe toplam günlük altı (6) akçe verildiğini göstermektedir. Fakat hicrî 898 (miladî 1493) tarihli vakfiye eczacının görevini bu şekilde ayırmayıp toplam altı (6) akçe yevmiye alacağını belirtmiştir.³⁷ Eczacının da aylık yüz seksen (180) akçe aldığı vakfiyeden anlaşılmaktadır.

Sağlık personelinin tümüne bir günde toplam doksan altı (96) akçe yevmiye, aylık ise toplam iki bin sekiz yüz seksen (2.880) akçe verilmiştir.

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasında kâtip, vekilharç ve kilerdâr olmak üzere toplam üç (3) kişi idarî personeli oluşturmaktadır. Her biri günlük dörder (4'er) akçe yevmiye, aylık ise yüz yirmişer (120'şer) akçe almaktadır.

İdarî personelin tümüne bir günde toplam on iki (12) akçe yevmiye, aylık ise toplam üç yüz altmış (360) akçe verilmiştir.

Darüşşifanın hizmetliler sınıfında ise iki (2) aşçı, bir (1) ferraş, bir (1) came-şuy (gassâl), bir (1) kapıcı ve bir (1) buhurî (hâdim) olmak üzere toplam altı (6) kişi bulunmaktadır. Bu kategorideki görevlilerin her biri günlük üçer (3'er) akçe, aylık ise doksanar (90'ar) akçe almaktadırlar.

36 Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*; 68-130 vakfiyeler bölümü.

37 Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*; 158, 182 vakfiyeler bölümü.

Hizmetliler sınıfının tümüne bir günde toplam on sekiz (18) akçe yevmiye, aylık ise toplam beş yüz kırk (540) akçe verilmiştir.

6. Darüşşifada Engellilerin (Zihinsel Engellilerin) Tedavisi: Müzik ve Su ile Tedavi

Ruhsal ve bedensel hastalıkları tedavi etmek için yüzyıllar boyu çeşitli tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Bu tedavilerden olan müzikle tedavi yöntemi ise günümüze kadar gelmiştir. Türk toplumlarında yaklaşık altı bin yıllık bir geçmişi olup ilk ciddi müzikle tedavi çalışmaları Selçuklular ile Osmanlılar zamanında görülmektedir.³⁸ Özellikle Avrupa’da akıl hastalarının yakıldığı bir dönemde, ruh ve diğer hastalıklara yakalanan hastaların tedavileri için her şey düşünülerek planlanan Sultan II. Bayezid Darüşşifası³⁹ ilaçla tedavi yanında müzik ve su sesinin kullanıldığı önemli bir merkez olmuştur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde;

(...) Merhûm u mağfûrun leh sâhibü’l-hayrât Bâyezîd Han, hastalara şifâ ve derdililere devâ ve dîvânelerin rûhuna gîdâ ve def-i sevdâ olmak için on aded hânende ve sâzendegândan Gulâm Şâdî misâl üç hânende ve bir neyzen ve bir kemânî ve bir musikârî ve bir sintûrî ve bir çengî [166a] ü santûrî ve bir ûdî ta’yin edüp haftada üç kerre gelüp bu on aded üstâd-ı hânende ü sâzendegânlar hastalara ve deli birâderlere fasl çalarlar. Hâlâ bu mutribân dâ’imdir (...)

(...) Bu kubbe-i azîm altında olan havz-ı kebîrin cânib-i erba’ası beyâz mücellâ mermer-i hâm-ı ruhâm dösenmişdir kim gûyâ bir nakş-ı bukaemûn-vârdır. Havz-ı azîmine cânib-i erba’asındaki selsebillerden mâ-i berrâk çağlayup seylâb-vâr havza dâhil oldukça fis kiyelerden mâ-i zülâl kubbe-i nüh-tâkın tâklarında nihayet bulur (...)

(...) Hakkâ ki ilm-î mûsikîde makâm-ı râst u nevâ ve dügâh u segâh ve çârgâh [u] sûznâk makâmlardır ammâ makâm-ı zengüle ile makâm-ı bûselikte râst karâr olursa âdeme hayât verir. Cemî’i makâmlarda ve sâzlarda ruha gîdâ vardır. Âvâz-ı kôs-i hâkânî ve tablâz u dühül ise de mehîb sadâsı olup dîvâneler bile {istimâ’ edüb} kesb-i safâ ederler (...)⁴⁰

diyerek darüşşifada akıl ve ruh hastaları ile diğer hastaların tedavisinde müzik ve su sesinin kullanıldığından bahsetmektedir. Haftanın üç günü on (10) hanende ve sazendenin darüşşifaya gelerek hastalara hastalıklarına uygun olan makamlarda müzik dinletisi sunduklarını aktarmaktadır. Tüm makamların insan ruhuna şifa verdiğini söylemekle birlikte rast, neva, dügâh, segâh, bûselik, zengüle gibi makamları da zikretmektedir. Öte yandan darüşşifada müzikle tedavi için inşa esnasında Mimar Hayrettin tarafından akustik de sağlanmıştır.⁴¹

38 Özge Gençel, “Müzikle Tedavi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 14/2 (2006): 698-699.

39 Terzioğlu, “Bimaristan”, 176.

40 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 263-264.

41 Terzioğlu, “Bimaristan”, 176.

Akıl hastalarından durumu kötü olanlar tedavileri esnasında altın ve gümüş yaldızlı zincirlerle bağlanmıştır. Muhtemelen demir zincir hastanın vücuduna zarar vereceğinden tercih edilmeyip vücuda herhangi bir zararı olmayan altın ve gümüş yaldızlı zincirler tercih edilmiştir. Akıl hastalarının kimisi darüşşifanın içindeki su havuzuna kimisi ise şifahanenin çiçeklerle dolu bahçesine bakarak şifa bulmaktaydı. Ayrıca burada yatan hastalara moral ve şifa vermek için birbirinden güzel kokulu çiçekler de kullanılmıştır. Evliya Çelebi eserinde bu konudan şöyle bahsetmektedir:

(...) ve ba'zı hücrelerde evvel-bahârda cünûn mevsiminde Edirne'nin aşk deryâsı ka'rına düşmüş sevdâzede âşıkları çoğalup emr-i hâkim ile bu timaristâna getirüp altın ve gümüş yaldızlı zincirler ile gerdanlarına tavk-ı silsileyi kayd-bend edüp her arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar. Kimisi havz u şadırvanlara nazar edüp haltiyyât-ı kalenderî kelimât ederler. Niçesi ol kubbe-i nüh tâkin etrâfında olan gül [ü] gülîstân ve bâğ [u] bostân u rey-hânîstân içre hezârân hezârın nağamât-ı savt-ı hazinin deli birâderler istimâ' edüp onlar dahi bî-perde ve bî-endâze asvât-ı bülend ile feryâd [u] nâlân ederler.

Ve mevsim-i bahârda şükûfe kısmından sîm u zerrîn ve nebâtî ve deveboynu ve müşk-i rûmî ve yâsemen ve gül-i nesrîn ve şebboy [ü] karanfil ve reyhân u lâle ve benefşe ü erguvân u şakâyık-ı nu'mân ve nergis [ü] sünbül ve buhûr-ı Meryem ü za'afrân misilli şükûfeleri hastalara verüp râyiha-i tayyibesinden şifâ bulurlar. Deli birâderlere bu şükûfeleri verince kimin yerler kimin pâyemâl ederler, sehel âkılları şemm ederler. Ve ba'zı deli dirâderler pencerelerden taşra olan eşcâr-ı müsmirrâta ve âbdâr meyve-i gûnâ-gûnâ nazar edüp "Ah ha ha hil hop pih poğa pih poh" deyüp çemenzâr temâşaşın ederler...⁴²

Sonuç

Edirne, eski başkent ve büyük bir ticaret şehri olması nedeniyle her daim bir çekim merkezi olmuştur. Şehrin darüşşifaya ihtiyacı olması üzerine Edirne'de Tunca nehri kenarında Sultan II. Bayezid tarafından Miladî 1484-1488 yılları arasında Sultan II. Bayezid Külliyesi adıyla bilinen bir vakıf eseri inşa ettirilmiştir. Külliye'nin en önemli birimi darüşşifa olup burada kurulduğundan itibaren her türlü hastalığın yanında akıl hastalığı da tedavi edilmiştir. Bu konuda vakfiyede "came-şuy/gassâl"ın görev tanımı, Hoca Sadettin Efendi'nin *Tacü't-Tevarih*'i ile Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si bize çok net bilgiler sunmaktadır. Ayrıca bu darüşşifada tedavi sadece ilaçla değil müzik ve su sesi kullanılarak da yapılmıştır.

Vakfiyeler, Osmanlı döneminin en önemli resmî belgelerinden olup diğer kaynaklarda bulunmayan bilgilere sahiptir. Vakfa ait üç adet vakfiyeden hicrî 895 (miladî 1489-1490) ve hicrî 898 (miladî 1493) tarihli iki adet Türkçe vakfiyenin incelenmesi üzerine Edirne Sultan

II. Bayezid Darüşşifasında görev yapan görevliler ve görevleri hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Darüşşifada toplam on dört (14) ayrı görevde yirmi bir (21) kişi görev yapmıştır. On iki (12) sağlık görevlisi, üç (3) idarî personel ve altı (6) hizmetli bulunmaktadır. Darüşşifadaki görevlilerin günlük aldıkları toplam ücret yüz yirmi altı (126) akçe iken aylık aldıkları toplam ücret üç bin yedi yüz seksen (3780) akçedir. Vakfiyede belirtilen bu ücretler vakfin gider kalemlerinden birini oluşturmaktadır.

Darüşşifada görev yapan görevlilerin her birinin yapacağı görevde bilgili, uzman, mesleğinde mahir, güvenilir, dindar, ahlaklı, sorumluluk sahibi, işini aksatmayacak ve ihanet etmeyecek anlayışta olması gerektiği vakfiyelerde açıkça belirtilmektedir. Vakfiyelerde bu şekilde darüşşifada çalışacaklarda aranan hususlara yer verilmesi darüşşifanın hizmet açısından en iyi hizmeti sunmayı hedeflediğini göstermektedir.

Kaynakça / References

- Aslanapa, Oktay. “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi”. *Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*. 223-232. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Külliyeler”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. XXVI: 542-544. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2006.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, I: 3. Kitap.
- Eyice, Semavi. “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. VI: 42-45. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Genç, Vural. *Acem’den Rum’a: İdris-i Bidlîsi’nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behîst’in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Gençel, Özge. “Müzikle Tedavi”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 14/2 (2006): 697-706.
- Gökbilgin, Mehmet Tayyip. *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*. İstanbul: Üçler basımevi, 1952.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü’l-Tevarih*. Haz. İsmet Parmaksızoğlu. III. Eskişehir: 1992.
- Işık, Hayriye. “Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü”. *Akademik Bakış E-Dergisi* 16 (2009): 1-10. Erişim 24 Mayıs 2019, <https://docplayer.biz.tr/8402033-Bir-kamu-hizmeti-birimi-olarak-vakiflarin-osmanli-toplum-yasamindaki-rolu-hayriye-isik-ogr-gor-pamukkale-universitesi-iibf-maliye-bolumu-denizli.html>
- Koyuncu Kaya, Miyase. “Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı (18. Yüzyıl İstanbul Örneği)”. *Vakıflar Dergisi* 42 (2014): 35-50.
- Ödekan, Ayla. “Osmanlı Devleti 1300-1600”. *Türkiye Tarihi II*: 273-400. Yayın Yönetmeni: Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 2009.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Vakfiye”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XLII: 465-467. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Songur, Haluk - Saygın, Tuba Saygın. “Şifahaneden Hastaneye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/1 (2014): 199-212.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. “Edirne II. Bayezid Darüşşifası”. *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*. 257-264. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Terzioğlu, Arslan. “Bimâristan”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. VI: 163-178. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi”. *Osmanlı*. V: 17-33. Ankara: Yeni Türkiye, 1999.